

Het dagelijks leven in Oostende tijdens de bezetting (1940-1944): (19)

door Roger JANSOONE

19. Structuur van het verzet : analyse en achtergrond van een anti-beweging.

“Dann ziehen die Moorsoldaten nicht mehr mit den Spaten ins Moor”
(refrein uit het Duits verzetslied “Der Moorgesang”, KZ Esterwegen, 1934) (1)

“ Und es leuchtet aus Tod und Vergehen
golden die Hoffnung aufs Auferstehen”
(Avenarius in “ Herbstgold “) (2)

Een moeilijke opdracht

In een vorige aflevering werd een schema “Structuur van de collaboratie” afgedrukt, dit om de lezer wegwijs te maken in het onoverzichtelijk kluwen van diverse en vaak uiteenlopende collaborerende organisaties. Ik heb eraan toegevoegd dat *ook* van de verzetsbeweging een schema zou kunnen samengesteld worden, maar dan *in omgekeerde richting*. Een paar lezers hebben mij de vraag gesteld of ik inderdaad ook iets gelijkaardigs zou kunnen doen inzake de verzetsbeweging. Die vraag is logisch en voor de hand liggend. Maar toch moet ik er meteen op wijzen dat dit eigenlijk niet zo evident is. Want terwijl de collaboratie, die sowieso niets te verbergen had en maar al te graag openlijk en demonstratief ervoor uit kwam, een “open boek” mag genoemd worden (ook al waren er wel bepaalde zaken die het daglicht liever schuwden), dan geldt dit uiteraard *niet* voor het verzet, vanzelfsprekend een strikt “gesloten boek”, opererend *in het grootste geheim* of dan toch zoveel mogelijk achter de schermen.

Dit is reeds een *eerste handicap* voor al wie het waagt deze ondergrondse beweging te willen samenvatten in een schema of in kaart te brengen. Bovendien, terwijl in de collaboratie elke organisatie binnen de eigen limieten bleef, was er binnen de verzetsbeweging *onduidelijkheid* omdat verzetslieden - zonder daarom “dubbelagent” te zijn - al eens (vaak noodgedwongen) op *meer dan één terrein* actief waren. Er was dus in zekere zin een “flou artistique”, wat om veiligheidsredenen vanzelfsprekend zoveel mogelijk werd vermeden, maar om praktische en dwingende redenen kon het dikwijls ook niet anders. Bij het links “Onafhankelijkheidsfront” was er een strikt (communistisch geïnspireerd) “cellensysteem”, doch ook daar was er meer dan eens dringend behoefte aan “flexibiliteit” om aan een plots opdoemend gevaar te kunnen ontsnappen en/of in een onverwachte leemte te voorzien. Naast organisatie was er dus ook veel *improvisatie* (iets waarin de Belgen gelukkig vrij goed zijn!). Daarentegen was in de collaboratie iedere vorm van improvisatie uitgesloten, want de nadruk lag er op autoritaire leiding, organisatie, discipline en gehoorzaamheid, zelfs al lieten de nazi’s in eigen rangen wel een bepaalde marge voor persoonlijk initiatief (“dem Führer entgegen arbeiten”), maar dan toch steeds “binnen de lijntjes” en volledig “in de geest” van het regime.

Een *derde handicap* is de *tijdsfactor*. Niet alle vormen van verzet ontstonden rond dezelfde periode. En soms was de ene vorm een gevolg van een andere. Ook was er een bestendig “komen en gaan”, helaas doorgaans het gevolg van arrestaties door de Gestapo of door de SD/Sipo, vaak wel gevolgd door “ergens opnieuw beginnen”. In de collaboratie werd alles “van hogerhand” opgelegd en georganiseerd en was er bijgevolg in grote mate een zekere gelijktijdigheid, precies omdat dit ook zo gewild en vaak vooraf gepland was. Doch het verzet is een beweging die “von ganz unten”, *van onder naar boven* is gegroeid, meestal vanuit een persoonlijk initiatief, daardoor plaatsgebonden, dispaaraat en zeker niet allemaal rond dezelfde tijd, ook al omdat aanvankelijk de een nauwelijks wist van het bestaan van de ander. En zelfs indien dat wél het geval was, dan was er niet altijd

aanleiding of reden tot samenwerking en coördinatie, en dit wegens de politiek en filosofisch zeer *heterogene samenstelling* van de beweging. Ook was het aarzelend en vrij wantrouwig beleid van de regering in Londen, niet van dien aard dat er vrij vlug een algemene en duidelijke beleidslijn kon getrokken worden. Bovendien stond die regering anderzijds zelf in contact met “hogere kringen” in bezet België, niet zozeer voor het organiseren van het verzet doch veeleer ter voorbereiding *van het naoorlogse* België, ...voor politici eigenlijk een nogal evidente bekommernis. Het is trouwens opvallend dat het geallieerd opperbevel (samen met de SOE) - veel meer dan de Belgische regering in Londen - al in een vroeg stadium het belang heeft ingezien van het bestaan van een goed georganiseerde verzetsbeweging, vooral voor het zo cruciaal inlichtingenwerk.

Deze inleidende beschouwingen moeten het de lezer dus duidelijk maken dat wat hierna volgt niet zo maar een “kant-en-klaar recept” is. Het is het resultaat van zoeken en speuren en van wikken en wegen, *met alle voorbehoud*, in die zin dat ik graag open sta voor alle eventuele aanvullingen, opmerkingen of suggesties. Maar indien hiermede kan bereikt worden dat de aandachtige lezer *met nog meer aandacht* het verloop van de gebeurtenissen kan volgen, dan is het doel van deze nogal moeilijke opdracht ruimschoots bereikt.

Structuur van de verzetsbeweging

Sluikpers	Politiek Verzet	Adm. verzet	Spionage + sabotage	Ontsnappings-routes voor piloten	Onderduikadressen	Gewapend verzet
Diverse (250 titels)	Clandestiene KPB	Verdwijnen Bevolkings-registers	Groep Lambert	Comète - lifeline	*Voor Joden: Joods verdedigingscomité (OF)	Belgisch Leger v/d Partizanen (OF)
	O.F./F.I.		Netwerk Bayard (I.S.)			
De Werker>>	Clandestien ABVV Clandestien BSP	Vervalsing identiteitskaarten			*Voor werkweigerars: diverse	
	Kernen KAJ/VKAJ	obstructie	Groep G (ULB)	Groep G (ULB)	*Zegelacties: diverse	
	RAFF (1) A.B.R. (2) Légion Belge (3)		>>>Witte Brigade >>Fidelio		>>>>>	Geheim Leger
Vrij Volk>	N.K.B. (4)					

- (1) R.A.F.F. = Revolutionair Antifascistisch Front (Rode Valken + KP-jongeren)
 - (2) A.B.R. = Armée Belge Reconstituée (reserve-officieren)
 - (3) Légion Belge = Leopoldisten
 - (4) N.K.B. = Nationale Koninklijke Beweging (idem)
- O.F./F.I. = Onafhankelijkheidsfront (overwegend communisten + socialisten)

Enkele aanvullende opmerkingen

Net zoals in de collaboratie, is ook de structuur van het verzet veeleer een “*netwerk*”, en zelfs *meer nog* dan in de collaboratie omdat het verzet niet hiërarchisch was opgebouwd, vooral om veiligheidsredenen maar ook omdat men elkaar slechts kon bereiken via koeriers (meestal vrouwen, wier rol en betekenis - zoals in de sluikpers - vaak wordt onderschat of onderbelicht als men het heeft over het verzet). Het centraal geleid Onafhankelijkheidsfront kende via zijn “cellensysteem”

geen hiërarchische opbouw, en ook het Geheim Leger (nochtans geleid door militairen) werkte duidelijk in die zin. Dit netwerk maakte wel heel wat "flexibiliteit" mogelijk, ogenschijnlijk soms "overlapping" maar dan in positieve zin, zoals bijvoorbeeld het geval van de "Groep G" (een geheime groepering van professoren, docenten en assistenten binnen de U.L.B., die zowel gericht was op spionage en sabotage als op het organiseren van een "lifeline" voor geallieerde piloten en ander neergehaald luchtmachtpersoneel).

Een zeer *apart fenomeen* waren de diverse "koningsgezinde" verzetsgroepen die al vlug na de capitulatie gevormd werden, vooral onder leiding van reserve-officieren (de beroepsofficieren vertoefden ergens in een OFLAG in Duitsland). Hun bindmiddel was een onvoorwaardelijke trouw aan de Koning (met een hoofdletter!), ook al was de Koning een "krijgsgevangene" in het paleis van Laken. Zij waren rechts tot soms zelfs extreemrechts ... en stonden als dusdanig vaak vrij dicht bij fascistische stromingen zoals REX, die aanvankelijk ook nogal duidelijk aanleunde bij die royalistische beweging, niet verbazingwekkend omdat Koning Leopold III bij het begin van de bezetting (en voor sommigen tot in 1950!) aanzien werd als het symbool en de belichaming van het voortbestaan van België. Doch later - toen zij wel inzagen dat die kaart niet haalbaar was omdat Hitler blijkbaar andere plannen had - zijn zij geëvolueerd in de "goede" richting, en dit via het Geheim Leger dat grotendeels ontstaan is uit die verschillende groepen van royalisten. Na de bevrijding in 1944 hebben die reserve-officieren onmiddellijk hun plaats ingenomen in de Brigade Piron en vervolgens in het in wording zijnde Belgisch leger, aangevuld met uit krijgsgevangenschap teruggekeerde beroepsofficieren. Alzo heeft het linkse Onafhankelijkheidsfront geen kans gezien om, door vrijwillige dienstneming van eigen partizanen, enige invloed te kunnen uitoefenen op de *interne* gang van zaken bij deze nieuwe "armée belge reconstituée". Die partizanen waren in dat nieuw Belgisch leger immers gewoon soldaten (of soms al eens korporaal of sergeant) die onder het bevel stonden van "loyale" officieren, die trouwens zeer goed wisten wie zij zo allemaal onder hun bevel hadden.

Inzake verzetsgroepen in het "rechtse" kamp is deze opsomming bewust onvolledig omdat enkel de *meest representatieve* groeperingen hierin zijn opgenomen, dit om het de lezer niet nog moeilijker te maken in deze verwarrende wirwar van groepen en groepjes, trouwens met alle respect voor/ en zonder afbreuk te willen doen aan ieders aandeel in de gezamenlijke betrachtingen met het oog op de uiteindelijke bevrijding van land en volk.

Wat dan betreft "ieders aandeel" is er *inhoudelijk* nog steeds heel wat betwisting omtrent de *relatie tussen inzet en resultaat* van de verzetsbeweging. Doch dit is wel een *vals probleem*. Succes meten wij steeds af aan de hand van wat iemand heeft bereikt. Maar in oorlogstijd en in andere uitzonderlijke omstandigheden ligt dat wel wat anders, in die zin dat succes dan niet zozeer mag beoordeeld worden aan wat uiteindelijk werd bereikt (doorgaans niet zo bijster veel)... doch veeleer *aan wat er concreet werd gedaan*. Voor veel verzetslieden was de keuze voor verzet allereerst een moment van *zelfbevrijding* tegen een verstikkend regime. In deze materialistische en genotzuchtige maatschappij kunnen wij ons dit nog moeilijk voorstellen, ... alhoewel dit heden ten dage nog overal in de wereld gebeurt, overal waar het individu in een zwakke positie verkeert tegenover een oppermachtig systeem. Maar precies *ingevolge die zwakke positie* kan het individu opstijgen *tot een eenzame hoogte* (een schoolvoorbeeld is Nelson Mandela). Men kan een dergelijke houding belachelijk maken of cynisch bekijken, maar dat neemt niets af van het feit dat dit tijdens de bezetting ongetwijfeld *de drijvende kracht* was achter de verzetsbeweging. En in het maatschappelijk verzet dat nu overal (ook in ons land) tegenover een falend doch nog steeds machtig systeem begint op te duiken, kunnen wij duidelijk een late voortzetting zien van die geest van verzet tijdens de bezetting.

Ten slotte een randbemerking bij het gewapend verzet. Om gewapend te zijn, moet je sowieso in het bezit komen van wapens. Doch die konden enkel geleverd worden uit Engeland. Daar neep het

schoentje, want voor Churchill waren de prioriteiten voornamelijk spionage, sabotage, geweldloos verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid. Gewapende acties "on the continent" liet hij over aan de hiervoor speciaal opgerichte SOE (Special Operations Executive). Wapens en munitie werden gedropt "met mondjesmaat", in functie en ter ondersteuning van acties van de SOE. Anderzijds wou de *Militärverwaltung* de zaken niet op de spits drijven, ook al was zij zich ervan bewust dat weerspanning en verzet nu eenmaal onvermijdelijk waren. Over de te volgen koers was er onenigheid en verschil van mening tussen de *Militärverwaltung* en de eigenmachtig opererende SS. Een Duitser drukte dit uit als volgt: "Die *Militärverwaltung* hatte Angst, dass sich Gruppen von Widerständler weitgehend radikalisierten. Aber SS, SD und Gestapo wiesen ihnen doch genau diesen Weg. Das war sicher nicht unsere Absicht, aber so wurde es verstanden: wenn du eine abweichende politische Meinung haben willst, musst du bewaffnet sein, sonst werden sie dich umbringen! Was wir erlebten, war der Übergang von Neue Ordnung hin zur SS-Diktatur" (3). Die tweespalt tussen *Militärverwaltung* en SS is niet of nauwelijks onderzocht, maar was toch niet zonder belang. "Nach langem Zögern von Sicherheitsdienste der *Militärverwaltung* ging die SS-Führung selber vor, mit Festnahmen und Haftbefehlen, weil die Widerständler immer stärker wurden und die gewalt eskalierte. Die Vermittler stiessen auf Verstrickungen mit belgischen Beamten, Polizei, Justiz, Kirche, es gab ja überall Komplizen. Alle Gegner sammelten sich in einem nationalen Netzwerk" (4).

Aldus heeft het gewapend verzet zijn ontstaan vooral te danken aan de *spiraal van geweld* die werd op gang gebracht door het brutaal en onbesuisd optreden van de Gestapo en consorten. Een *diepgaand inzicht* in het verzet (en in de repressie ertegen) is dan ook geen prettig verhaal, doch een weinig verkwikkend samenspel en een wrede wisselwerking tussen actie en reactie, ... uiteraard met uitsluiting van de vele "weerstanders-van-het laatste-uur" die vanaf september 1944 zo wat overal zijn opgedoken. *Rari nantes in gurgite vasto ...*

Verklikking en verraad en ...?

Wie geen goed inzicht heeft in de nazi-praktijken ... en de reactie ertegen, is al vlug ertoe geneigd om de structuur (of noem het "netwerk") van de verzetsbeweging al even "statisch" te beschouwen als de structuur van de collaboratie (die inderdaad opvallend onbeweeglijk was, ook qua ledenbeweging, want, eens toegetreten tot de collaboratie, was het nadien meestal moeilijk om er weer uit te stappen). Doch de verzetsbeweging was structureel en qua aanhang en ledenaantal een "dynamisch" en wisselend gegeven, een "perpetuum mobile". Dit was vooral het gevolg van het ontstellend groot aantal arrestaties die de Gestapo *doorlopend* wist te verrichten in verzetskringen. Maar, zoals destijds bij de eerste christenen, "het bloed der martelaren was het zaad voor nieuwe christenen", zodat het globaal aantal verzetslieden min of meer op peil is kunnen blijven en zelfs heeft kunnen toenemen naar het einde, vooral na de landing in Normandië, en mede door de toevloed van ondergedoken werkweigerars. Na de bevrijding werden al die arrestaties stevast en vlot toegeschreven aan "verraad en verklikking". Vandaar dan ook (zelfs reeds tijdens de bezetting) het genadeloos optreden tegen verraders en verklikkers, vaak met de doodstraf tot gevolg (zoals bijvoorbeeld in het nog steeds betwistbaar geval van Irma Laplace uit Oostduinkerke). Doch bij nader toezien (en dit blijkt uit talrijke getuigenissen) was er wel iets meer en *iets anders* aan de hand, "iets" waarover na de oorlog in het verzetsmidden liefst in alle toonaarden gezwegen werd. Het was weliswaar eigenlijk geen schande en "menschlich, all zu menschlich", maar toch ...

Wie bij een bezoek aan Breendonk aldaar de folterkamer (de "verhoorkamer") betreedt ... en kennis neemt van de aldaar gehanteerde folterpraktijken (afschuwelijk en onvoorstelbaar!), beseft al snel dat al wie hier werd "verhoord" *uiteindelijk* wél begon te "praten", d.i. *namen noemen*. De Vlaamse SS-bewakers waren hierbij "behulpzaam" als "Dolmetscher" (tolk). In deze "kamer voor verscherpt verhoor" stond een telefoontoestel met een rechtstreekse verbinding naar het Gestapo-hoofdkwartier aan de Louisalaan in Brussel. Dag en nacht stonden daar en elders in het land (zelfs

tot in Oostende) overvalwagens klaar om dadelijk uit te rukken voor een razzia. Deze duivelse organisatie liep zeer "gesmeerd" en "efficiënt". Wel is het zo, dat binnen het verzet veiligheids- en voorzorgsmaatregelen werden genomen (zoals het "cellensysteem" waardoor je nooit meer dan een paar "namen" kende) ...maar zelfs dat was niet opgewassen tegen de toen waarschijnlijk meest "doeltreffende" politie-organisatie ter wereld. De kopstukken (zoals een Louis Major) kenden onvermijdelijk *heel wat meer namen* ...en zij mochten dan ook *in geen geval* in handen vallen van de Gestapo (zoals dat in Frankrijk wél gebeurd is met de nationale verzetsheld Jean Moulin, die werd doodgefolterd). Wanneer arrestatie soms - spijs alle mogelijke voorzorgen - wél het geval mocht zijn, dan was overal in bezet Europa onmiddellijke *zelfdoding* de "standaardprocedure" (meestal met cyanide, ook gebruikelijk bij de SS zelf, meer bepaald bij "der Untergang" in 1945).

De anti-verzetsbeweging : een misdadig politie-apparaat

De Gestapo/SD/Sipo is ontstaan uit een samenvoeging van de KRIPO (*Kriminalpolizei*) en andere *reeds bestaande* politie-eenheden, vandaar dan ook dat *na de oorlog* nogal wat ex-Gestapo-leden "geruisloos" weer bij de Duitse of de Oostenrijkse politie terechtgekomen zijn. Zoals de SD-jodenjager die in 1944 Anne Frank en haar medebewoners van het "achterhuis" heeft opgepakt, destijds een opzienbarende ontdekking en wereldnieuws (wegens Anne Frank en niet de jodenvervolging)...doch de Oostenrijkse justitie kon hem niets ten laste leggen omdat hij, in bevolen opdracht, "enkel zijn werk had gedaan" als politiemann in een bezet land. Na de oorlog, bij contacten met oudere Duitse of Oostenrijkse politiebeambten, moest je eigenlijk dus goed beseffen dat je eventueel oog in oog kon komen te staan met een ex-jodenjager, een seriemoordenaar, een kampbeul, een psychopaat, een sadist of een perverse folteraar, ook al viel er daarvan niets af te lezen in hun kille ogen en in hun onbewogen gelaatstrekken. Overigens was er op die wetsdienaars "functioneel" niets aan te merken wat betreft hun speurzinn, ijver, ernst, vakbekwaamheid, toewijding, inzet, kordaat optreden en professionele aanpak. Want zij hadden dit reeds tijdens de oorlog voldoende bewezen!

En dat maakt het *totaalbeeld* zo hallucinant! Dit is erg ontzuclterend en confronterend. Dit betekent dat deze onmensen "bruikbaar" zijn *in alle omstandigheden*, zowel ten goede als ten kwade (het komt er enkel op aan, *door wie ze geleid en gebruikt worden*). Dit was een goed geleide en perfect georganiseerde "anti-verzetsbeweging", ...maar met een "dubbele bodem", *extern* het misdadig politie- en repressie-apparaat van het waanzinnig nazi-regime (en aldus in zekere zin hun "visitekaartje"), doch *intern* een "passe-partout" die bruikbaar was "for all purposes and for all seasons". Dit "geleid projectiel" was in 1933 niet ontstaan uit het "niets" ...en in 1945 niet volledig "verschwunden" en zeker niet meegesleurd in "der Untergang". Zij die in 1945 samen met hun aanbden Führer zelfmoord pleegden, waren fanatieke SS-ers en nazi-kopstukken ...maar een echte politiemann doet zo iets niet. Hij kijkt rustig een tijdje de kat uit de boom en zoekt dan opnieuw zijn baantje op van "damals". Want politie is er steeds nodig, en dat was zeker het geval in die beroerde naoorlogse tijd, met een uit de hand lopende zwarte markt en heel wat kleine en grote criminaliteit. De Militaire Politie van de geallieerde bezettingstroepen kon dit niet aan en was al blij dat het civiele politie-apparaat weer enigszins begon te functioneren. Wie daar zo allemaal toe behoorde, daar deed men niet moeilijk over. Er moest een "Fragebogen" (vragenlijst) ingevuld worden, maar of dit volledig strookte met de waarheid, wie kon of wilde dat gaan controleren? Nogal wat "antecedenten" kon men niet meer nagaan omdat Oost-Europa en een deel van Centraal-Europa en van de Balkan intussen in handen gevallen was van de Sovjets, die hun eigen "Gestapo" hadden (de beruchte K.G.B.) en bijgevolg geen westerse "pottenkijkers" zouden dulden. Meteen was dan ook het doek gevallen over wat de leden van de infame "Ordnungspolizei", de "Einsatzgruppen" en de "Sonderkommandos" allemaal uitgespookt hadden "im Osten". Doch ook "im Westen" zou er niet zo vlug iets aan het licht kunnen komen, alleen al omwille van het feit dat heel wat politionele en burgerlijke overheden hand- en spandiensten hadden geleverd aan dat meedogenloos politie-

apparaat (alleen al in Frankrijk was dit met het Vichy-regime een onthutsend maatschappelijk kankergezweel geworden). Dus horen, zien ...en vooral zwijgen!

Voor de historicus ligt hier een "interessant" onderzoeksterrein. Wie waren die politiemannen eigenlijk, voordien, tijdens de oorlog ...en nadien? Wie zijn die "cameleons" met hun enorm "aanpassingsvermogen"? Hoe combineerden zij die opeenvolgende "gedaanteverwisselingen" zowel met hun beroepsleven als met hun privé-leven? Hoe en door wie werden zij gesteund, om nooit te worden verontrust door gerechtsvervolging en om uiteindelijk te genieten van een wel verdiend pensioen op basis van een "volledige" loopbaan? Doch de geschiedschrijving heeft zich veelal beperkt tot het beschrijven van de structuur, de leiding, de organisatie en de "acties" van Himmlers R.S.H.A. in al zijn vertakkingen en geledingen, en dat is inderdaad al heel wat! Maar *het* *onderste* van die "dubbele bodem" werd doorgaans onaangeroerd gelaten. Misschien is dit al te confronterend? Te onbehaaglijk? Nochtans ligt ook hier een les voor het heden en de toekomst. Het komt er immers op aan, *overal ter wereld* nieuwe politiebeambten zodanig op te leiden en te vormen dat een *herhaling* van dit akelig verleden echt niet meer mogelijk is. Maar is dit wel zo? Ook in eigen land - zelfs met de peperdure "eenheidsworst" ingevolge de zaak Dutroux - hebben diverse politiestandalen erop gewezen dat die opleiding een moeilijke en complexe opdracht is ...en vermoedelijk van lange adem.

Breendonk als degradatie van de mens

Breendonk (één van de verdedigingsforten rond Antwerpen) was geen KZ doch een "Durchgangslager" (soms ook "Auffanglager" genoemd) en eigenlijk een "verhoorcentrum" voor al wie verdacht werd van verzetsactiviteiten. De gearresteerden werden er eerst een poosje "rijp" gemaakt, niet alleen door mishandeling, zware en meestal nutteloze arbeid en gebrek aan hygiëne en lichaamsverzorging (vlooien en luizen!) maar vooral ook door *chronische ondervoeding*. Het dagelijks "dieet" omvatte 230 gram "brood" (feitelijk een kleverige brei), een kom "koffie" (een afkooksel uit gebrande eikels, noten en erwten) en een pollepel "soep" (warm water met kool, rapen en aardappelschillen). Die knagende honger en ontbering was op zichzelf reeds een voortdurende kwelling en foltering. Daarbij kwam nog dat er in het fort geen drinkbaar water was, met alle gevolgen van dien. Bovendien waren er geen toiletten (in 1906, bij het bouwen van het fort, nog niet zo gebruikelijk, ...tenzij ten behoeve van de heren officieren die toen allemaal van adel waren of uit de burgerij). In iedere slaapzaal was er slechts één nachtemmer voor ongeveer vijftig man! En tijdens de dag moest alles "gebeuren" over de rand van de "Kübel" (een grote ton), in het gezelschap van zwermen vliegen, en met daarnaast een ongeduldige en knuppelzwaaiende bewaker die aanmaande tot spoed, want er werd aangeschoven, iedereen "moest dringend"! Er was immers niet alleen ondervoeding maar ook dysenterie en diarree, en meteen algehele verzwakking en uitdroging van het lichaam. De schrijnende antipode van "mens sana in corpore sano"!

Dit was *doelbewust* en systematisch een *degradatie* van de gevangene *als mens*, wreed en menonwaardig, meteen al via het "onthaalcomité", met geschreeuw, hondengeblaf en het uitdelen van rake meppen met knuppels en zweepen. Daarna begon de dagelijkse lijdensweg in de hel van Breendonk. Was er in zo'n ondermijnd en uitgeteerd lichaam, bij foltering dan nog ruimte voor moed, heldhaftigheid, karaktervastheid, wilskracht, doorzettingsvermogen en andere "geestelijke waarden"? Er hing in het fort bestendig een walgelijke en doordringende stank, een kwelling bovenop al die andere kwellingen en een verdere en sluipende aantasting van de menselijke waardigheid. Hierom werden de Vlaamse SS-bewakers aangewezen voor "de binnendienst" ...terwijl de Duitse SS-ers bij voorkeur vertoefden "in open lucht", althans voor zover aanwezig in dit inferno. Voor iedere rechtgeaarde SS-er was een gevangene enkel nog "ein dreckiger Scheisskerl" (vertaling overbodig!), nauwelijks nog iets meer dan "ein Dreckjude". Een Duitse versie van "the self fulfilling prophecy"! De "sfeer" werd ook nog verergerd doordat men samengeperst zat in een enge en benauwende ruimte, grotendeels bijna ondergronds en afgesloten

van licht en lucht. Dit was geen kamp maar een compact fort waarin normaliter plaats was voor maximaal driehonderd man ...maar het waren er soms wel bijna duizend! Gebrek aan ruimte en aan privacy was in "l'univers concentrationnaire" overal (en *eveneens doelbewust*) één van de ergste kwellingen, want iedere mens (en zelfs ieder dier) heeft ergens een stukje "territorium" nodig om normaal te kunnen functioneren.

In het fort waren er aanvankelijk ook vrij veel Joden opgesloten, vooraleer de Dossin-kazerne hiervoor speciaal werd ingericht als "Auffanglager". Omdat in de "Weltanschauung" van de nazi's deze "Untermenschen" niet mochten "gemengd" worden met hun "arische" medegevangenen, verbleven zij "voorlopig" in haastig ineengeknutselde barakken, een kamp in het kamp, een apart "Judenlager". Doch het gruwelijk feit dat zij onvoorstelbaar beestachtig werden behandeld én mishandeld, had onvermijdelijk ook gevolgen voor de gedragingen van diezelfde bewakers tegenover de "arische" gevangenen. Want waar lag voor hen de grens?

Officieel is het zo, dat koning Leopold III in mei 1940 in dit onherbergzaam fort verbleef en er zijn hoofdkwartier had, als opperbevelhebber van het Belgisch leger in oorlogstijd, ...doch vermoedelijk had hij een meer fatsoenlijk onderkomen gevonden in een aanpalende woning, zoals nadien ook de SS-bewakers een prettig optrekje hadden in de buurt, al dan niet samen met een lokale "bijzit". Want, hoe vreemd ook, deze hel op aarde bevond zich te midden van een bebouwde agglomeratie, zoals KZ Dachau ingeplant was in een buitenwijk van München en KZ Buchenwald in de buurt van Weimar. Ook dat was geen toeval! Het bestaan van een KZ-universum was strikt geheim ...en - zeer merkwaardig - tegelijkertijd ook zeer nabij en waarneembaar. De inwoners van bijvoorbeeld Weimar - zoals overal elders - "hatten es nicht gewusst" maar een woedende Eisenhower liet hen na de bevrijding van het KZ toch maar een "wandeling" maken doorheen KZ Buchenwald met zijn massa halfdode en gekrepeerde kampbewoners ...opdat zij achteraf hieraan een concrete en zelfs "levendige" herinnering zouden kunnen bewaren. "Ja, trotzdem, wir haben es schliesslich ja doch gewusst...".

Maar Breendonk als diabolisch "verhoorcentrum" was geen knekelhuis doch een "non-stop" bedrijf, bijna dag en nacht "in activiteit", zeven dagen op de zeven. Inderdaad, het werk van de duivel eindigt nooit en is grenzeloos. Zoals kil weergegeven in een kort en kernachtig gesprek in de beklemmende oorlogsroman van William Boyd "Waiting for sunrise" : "I thought we were done for the day?" - "No, the devil's work is never done!" (5)

De grens tussen weten en niet weten

Waar lag de grens tussen weten en niet weten? De psycho-sociologische wisselwerking KZ///omgeving werd blijkbaar nooit onderzocht door een historicus of een sociaalpsycholoog. Nochtans was de psychologische invloed van een KZ op de directe omgeving blijkbaar erg imponerend. Kenschetsend hierbij is het ontstellend feit dat boeren en dorpsbewoners in de omgeving van folterkamp KZ Mauthausen (Oostenrijk) *spontaan* en met grote inzet hebben deelgenomen aan een SS-klopjacht op ontsnapte "Häftlinge" ...en dit in maart 1945, toen de Amerikanen nog slechts enkele kilometers verwijderd waren! Hoe rijm je dat te saam?

Eigenlijk weet men nog steeds weinig over de *reële impact* van dit regime op het dagelijks leven in Duitsland en in bezet Europa. Allengs kreeg je er "des esprits tordus", verwrongen geesten, die tot de gekste dingen in staat waren. Nadere bestudering van dit fenomeen lijkt wenselijk, omdat *ook heden ten dage* in bepaalde landen (bijvoorbeeld in Syrië) zich nog dergelijke toestanden en ontwikkelingen voordoen. Dit vond zijn oorsprong al *lang vooraleer* in 1933 de nazi's de macht overnamen. In een openhartig gesprek heeft een Duitser dit aldus toegegeven: "Jedes Nazi-Delikt war ein Fall, der ein verlogenes System offenbarte, welches aus niederen Beweggründen das Leben eines Mitbürgers auslöschte und seine Familie zerstörte. *Allerdings seit 1933* wussten wir von der

Schädlichkeit und von den Gefahren des Nationalsozialismus. Aber das Wissen blieb nutzlos, weil *keiner reagierte*. Denn diese Gleichgültigkeit hat uns eigentlich niemals gestört. Respekt soll man dennoch haben *für den Einzelne*, der damals nein gesagt hat, auch wenn die Gestapo drohte, und der die Nachteile in Kauf nahm” (6). Dit is een “toegeving” die lang nadien kwam en dus veel te laat, maar die als zeldzame bekentenis van eigen onmacht toch nog altijd indruk maakt. Doch een andere Duitser gaf anderzijds ook toe dat “danach traten die Nazis und ihre Anhänger eigentlich nie zurück, sie entschuldigten sich nicht, sie schämten sich noch nicht einmal. Und alles wurde verneint. Sogar die abscheuliche KZ-Verbrechen hielt man für ausgeschlossen” (7).

“Es war die Gestapo gelungen, den Menschen zu suggerieren, sie habe die Partisanen in einem Würgegriff. Aber auch die Widerstandsbewegung hielt die Besatzungsbehörden im Griff, eben wenn damit noch nicht der Würgegriff gemeint war” (8). Inderdaad, het verzet en de Gestapo hielden elkaar “in een wurggreep”, waarbij het lang erop leek dat de Gestapo de bovenhand kreeg, tot de geallieerde opmars in augustus 1944 de rollen omkeerde en het verzet het initiatief kon overnemen. Dat langdurig overwicht van de Gestapo was mogelijk precies door dat diabolisch karakter van het nazi-regime dat voor niets terugdeinsde, ook niet voor de meest weerzinwekkende methoden. Beiden waren *elkaars antipoden* en alzo de voorzijde en de keerzijde van *dezelfde* medaille. Het verzet was een anti-beweging tegen het nazi-regime, terwijl de Gestapo hiertegen zelf een anti-beweging was. Als de ene verdween, zou ook de andere verdwijnen (wat inderdaad ook is gebeurd), want eigenlijk waren zij wederzijds elkaars reden van bestaan. *In dat licht* moet men de structuur van het verzet zien. Vandaar dan ook de *noodzaak* van deze analyse en toelichting. Een Duitser zag deze *Partisanenkampf* als “ein von beiden Seiten mit Hass und Heimtücke betriebene Guerillakrieg, der nie sein Gesicht zeigte” (9). Een ander zei hierover : “Die Widerständler mussten schliesslich um die schiere Existenz der fast am Boden liegenden Widerstandsbewegung kämpfen. Ein Vorhaben, das schwierig umzusetzen sein dürfte. Aber - wie auch im Fussball - es ging um die Mannschaftsaufstellung. Die Partisanen zeigten immerfort mehr Mut *bei der Neuaufstellung*. Da kamen immerhin aus ihren Reihen neue, unverbrauchte Köpfe in Spitzenpositionen” (10).

Schuld en boete

In het gemeentehuis van Breendonk werden door de SS voor ieder “plaatselijk sterfgeval” de normaliter wettelijk vereiste “overlijdensattesten” afgeleverd, want “Ordnung muss sein, und die Arbeit soll klappen”. Breendonk was immers geen KZ (en zeker geen *Vernichtungslager*) ...en de bedoeling was te “verhoren” en niet te doden. Zo vermeldt een bewaard gebleven *Todesschein* als doodsoorzaak hevige maag- en darmkrampen ingevolge “Grasgenuss” (het eten van gras!!). Er was in Breendonk een “Revier” (ziekenkamer) maar je moest al doodziek zijn (dus meer dood dan levend) vooraleer je hierin werd “opgenomen”, want “gewoon ziek” zijn was niet voldoende. In deze sterfkamer lagen de “patiënten” te kreperen. In Breendonk waren er overigens geen geneesmiddelen, enkel aspirines en jodiumtinctuur, doch dat was veeleer om de gevangenen “werkbekwaam” en bovenal *vernehmungsfähig* te kunnen houden.

De hoofdverantwoordelijke voor al die barbaarse wreedheden was kampcommandant SS-Sturmbannführer Philipp Schmitt. Hij had tevens de leiding van het joods “Auffanglager” in de Dossin-kazerne in Mechelen, waar hij een winstgevend “handeltje” wist op te zetten met gestolen kledij. Spijts deze dubbele functie vond hij toch nog vrij regelmatig de tijd om de gevangenen in Breendonk te terroriseren met zijn onafscheidelijke hond, een Mechelse schaper die was afgericht op het bespringen en bijten van gevangenen. Vanuit Nederland uitgeleverd, en na *zelf* te hebben gevangen gezeten in Breendonk (omringd door de “tedere” zorgen van zijn bewakers), werd hij in 1949 ter dood veroordeeld en in 1950 terechtgesteld door een vuurpeleton van de Rijkswacht. Door de Duitsers (en aanvankelijk ook door de geallieerden, doch niet door de Russen) werd een SS-er beschouwd als een “Duitse militair” (de SS-ers hadden recht op een Duits legerpensioen), doch sedert het proces in Nürnberg in 1946 werd de SS internationaal gecatalogeerd als een “criminele

organisatie” van de ergste soort, en dus *niet* als een onderdeel van het Duitse leger. Maar doordat er verrassend veel SS-ers de oorlog hadden overleefd en zich als oudstrijders hadden verenigd in drukkingsgroepen, lagen ex-SS-ers (en hun bloed- en aanverwanten, geestesverwanten en vrienden) in de Duitse Bondsrepubliek bij *alle* politieke partijen *electoraal* vrij goed “in de markt” ...en werd er bijgevolg in alle stilte terdege rekening gehouden met hun “verzuchtingen”.

De meeste Vlaamse SS-bewakers kregen eveneens de doodstraf of werden bij verstek ter dood veroordeeld. Voor de publieke opinie was dat een genadige dood vergeleken met het vreselijk leed dat zij hun slachtoffers hadden aangedaan. “Ze moesten hem doodkittelen!” is ook nu nog een uitlating bij ophefmakende Assisenhofprocessen. Doch de Duitse SS-ers ontsnapten in eigen land aan rechtsvervolging, een algemene tendens in Duitsland en Oostenrijk, waar men niet gehaast was om definitief *en justitieel* een streep te zetten onder het verleden (met alle gevolgen van dien). Zelfs het Auschwitz-proces (internationaal meer opzienbarend dan het Breendonk-proces) kwam erg laat (1965) en slechts na lang aandringen van overlevenden en nabestaanden van slachtoffers. Het ging zo ver dat speurwerk en verzamelen van bewijzen en getuigen veelal tot stand kwam dankzij de hardnekkige inzet van *nazi-jagers* zoals Simon Wiesenthal en het echtpaar Serge en Beate Klarsfeld. Want gerechtigheid moest geschieden, althans in hun ogen, maar in werkelijkheid zijn de meeste daders de dans mooi ontsprongen. Het probleem hierbij was, zeker in het geval van een proces, dat *ruim een kwarteeuw na de feiten* (en soms nog veel later!) van de weinige overlevenden een aantal mogelijke getuigen waren overleden en anderzijds getuigenverklaringen door gewiekste advocaten konden in twijfel getrokken worden. Daarnaast was er ook het gebrek aan materiële bewijzen. Dat verklaart waarom bij het Auschwitz-proces een paar kampbeulen werden vrijgesproken “bij gebrek aan overtuigende bewijslast”. *Dura lex sed lex...* Eigenlijk had de openbare aanklager (zich inspirerend op het Belgisch Strafwetboek) juridisch moeten uitgaan van “vrijwillige en actieve deelneming aan criminele bendevoering”, zodat men die massamoordenaars *collectief* had kunnen veroordelen. Doch het pakte allemaal anders uit. Want volgens de gangbare jurisprudentie “muss jedem Beschuldigten eine konkrete Tathandlung nachgewiesen werden” (moet voor iedere beschuldigde een concrete daad aangetoond worden), een “aanpak” die in de praktijk een vrijgeleide betekende voor duizenden oorlogsmisdadigers. Deze epiloog is hier dan ook op zijn plaats omdat na de oorlog de overlevende verzetslieden veelal eenzaam achterbleven, zonder veel mogelijkheid tot “verwerking” van dit oorlogsverleden : verbitterd, gefrustreerd, opstandig, wantrouwig en veronachtzaamd leefden zij verder. *Omgekeerd* gold dat eigenlijk in zekere zin ook voor ex-nazi’s en zelfs voor hun kinderen, waarvan er één mij ooit zei : “Danach den Weg ins eigene Leben zu finden kann sehr anstrengend sein” (11).

Ten slotte terloops ook nog even aangestipt : Voor wie niet vertrouwd is met dit pervers en diabolisch nazi-systeem, lijkt hierbij het louter vermelden van “haring” ogenschijnlijk een onnozel detail te zijn. Met Oostende als belangrijkste aanvoerhaven, was haring gedurende gans de bezetting overal *overvloedig* verkrijgbaar (dat gold dan wel enkel en alleen voor haring!), en gelukkig maar voor de noodlijdende bevolking, want haring is bijzonder voedzaam en rijk aan nutriënten. Of met andere woorden : *ook in Breendonk* had de haring *hét vitaal verschil* kunnen maken! Doch dit was niet het geval. Nooit is er gedurende de bezetting ook maar één haring “binnengesijpeld” in het fort van Breendonk ...

Een ander ogenschijnlijk “onnozel detail” : De vrouw van de commandant (officiële functie in Breendonk: stenotypiste) kwam dolgraag de “Häftlinge” *bekijken*, zowel bij het grotesk spektakel rond de “Kübel” als bij het ijskoud douchen van graatmagere gevangenen. Wellicht voelde zij zich hierbij “prettig gestoord”? Doch dit was typisch “Schadenfreude”, kwetsend en vernederend leedvermaak tegenover weerloze “vijanden van het Rijk”. Na de oorlog kon de Krijgsraad haar evenwel niets ten laste leggen omdat het Strafwetboek niets voorzien had tegen dat soort van perverse gluurdere. Maar *ook dit* maakte deel uit van dit waanzinnig systeem. “There was a system

in their madness". Want *met alle mogelijke middelen* moest zelfs het laatste beetje menselijke waardigheid worden afgetakeld en afgepakt.

Tot slot nog een ander treffend staaltje van "geestelijke wreedheid" (thans een rechtsgrond bij echtscheidingsprocessen!). In tegenstelling tot de *KZ-Häftlinge* mochten de gevangenen, als "gearresteerde in voorhechtenis", voedselpakketten toegestuurd krijgen. Maar in het bijzijn van de gevangenen werden de varkens in het fort hiermee gevoederd! De boodschap was zeer duidelijk : je bent hier nog minder dan een varken! En dit als je bedenkt dat het gebruik van scheldwoorden als "Schwein" of "Schweinhund" toch wel aangeeft dat voor een Duitser een varken reeds de allerlaagste plaats inneemt op het vlak van maatschappelijke waardering!

De mechanismen van de nazi-terreur

Dit verhaal over Breendonk is hier *in het kader van deze bijdrage* dan ook enkel dienstig om de *mechanismen* van de nazi-terreur te kunnen blootleggen. Of met andere woorden : het gaat hier *niet* over Breendonk als dusdanig maar wel, *via* dit weerzinwekkend oord van kwelling en foltering, om een *toelichting en verduidelijking* omtrent de *manier* waarop het nazi-regime zich poogde te handhaven en zelfs te consolideren. Deze mechanismen waren erop gericht om de verzetsbeweging *structureel* te ontmantelen en te vernietigen, om Hitlers Rijk te kunnen vestigen in en op een *totaal onderworpen* maatschappij. Het al dan niet voortbestaan van een bepaalde structuur van verzetsbeweging was dan ook totaal afhankelijk van het al dan niet welslagen van de verwoede pogingen van het nazi-regime om deze anti-beweging *structureel* uiteen te slaan, en dit met alle denkbare en ondenkbare middelen! Het verhaal van Breendonk is dan ook *onlosmakelijk* verbonden met het verhaal van de verzetsbeweging. Wie het heeft over het verzet, kan niet fietsen omheen die antipode van het verzet!

Men kan zich afvragen, waarom het gewapend verzet nooit een poging heeft ondernomen om deze kankerplek 's nachts te overvallen en de gevangenen te bevrijden? Het fort werd immers *extern* vrij zwak beveiligd (blijkbaar was voor de SS een overval ondenkbaar) en het *SS-Wachpersonal* bestond uit sadisten ...maar geen elite-soldaten. Zij waren (zoals in iedere KZ) beperkt in aantal en 's nachts vertoefde in het fort enkel een nachtploeg. Al wie een militaire opleiding heeft gehad, ziet al vlug de zwakkere plekken in de externe verdedigingsgordel van dit fort. Deze artillerievesting was ook niet gebouwd om een rechtstreekse belegering door grondtroepen te doorstaan, maar wél om, via gericht kanonvuur, vijandelijke grondtroepen *op afstand* te houden. Ofschoon uiteraard in 1906 daarvoor nog niet voorzien, was dit fort wel zeer goed bestand tegen een luchtaanval. Na mei 1940 werden de kanonnen weggenomen; ze hadden plaatselijk geen enkel nut meer ...en zouden alleszins niets hebben kunnen uitrichten tegen een nachtelijke raid van een gespecialiseerd team. Een geslaagde overval op het fort zou voor de gehate bezetter in elk geval een psychologisch en propagandistisch zware klap geweest zijn, vergelijkbaar met het verspreiden (op 11.11.1943) van "le faux Soir" of het mitrilleren (op 19.2.1943) van het Gestapo-gebouw in Brussel door de Belgische RAF-piloot Jean de Sélys Longchamps (inderdaad ...een naaste bloedverwant van Delphine Boël). Natuurlijk zou het bevrijden van een groot aantal verzetslieden ook tactische gevolgen gehad hebben. Want in hun mateloze zucht naar wraak en vergelding zouden zij zich allicht gestort hebben in roekeloze en gedurfde aanslagen en overvallen tegen Duitsers en collaborateurs.

Misschien was het gewapend verzet nog niet klaar voor "echte" militaire operaties, ook niet een commando-opdracht, in de zin van een gedurfde, keiharde en goed uitgekiende "hit and run action", "als een dief in de nacht", snel en geruisloos uitgevoerd door een hecht team van flink getrainde "killers" met stalen zenuwen. Voor de nodige planning, organisatie, leiding en logistiek beschikten zij ook niet over beroepsofficieren (die bleven tot in 1945 opgesloten in een Duitse Oflag, en zij die waren vrijgelaten, zaten in de collaboratie). Het gewapend verzet was onvermijdelijk en

noodgedwongen *veeleer amateuristisch* dan professioneel, ofschoon er tegen het einde van de bezetting wel enige semi-professionele aanpak begon op te duiken, meer bepaald ook onder deskundige begeleiding van Britse agenten van de S.O.E. (Special Operations Executive) die overal in bezet Europa gearachuteerd werden, tot in Joegoslavië, onder de strijdkreet van Churchill "Set Europe ablaze!" (zet Europa in vuur en vlam!). En wellicht was er ook de vrees voor grootscheepse represailles tegen de bevolking in geval van een spectaculaire militaire operatie? Iedere opzienbarende kaakslag die de Duitsers moesten incasseren, werd inderdaad steeds onmiddellijk gevolgd door een woedende en buitensporige over-reactie. En de structuur van de verzetsbeweging had structureel ergens zijn grenzen ...

Een structuur met een dubbele bodem

Uit wat hier allemaal vooafgaat, blijkt duidelijk dat *enkel* het weergeven van een *schematisch* overzicht geen recht doet wedervaren aan wat de verzetsbeweging *in werkelijkheid* geweest is, in de diepte en in de breedte. Ogenschijnlijk kan men zich tevreden stellen wanneer alles min of meer netjes is geordend, zoals in het geval van de collaboratie, waar het ging om leiding en organisatie. Doch ook in het geval van het verzet gaat het in zekere zin om een structuur "*met een dubbele bodem*", omdat de bodem *onder* de zichtbare bodem niet zo direct zichtbaar was en veeleer behoorde tot een beweeglijk en onstoffelijk universum waarvan veel aspecten het bevattingsvermogen vaak te boven gaan, soms ook in gruwelijkheid en in onbehaaglijkheid. Zij die toen nog in zekere mate "het goede" in de mens vertegenwoordigden, werden hier pijnlijk en verbijsterend geconfronteerd met de belichaming van het absolute "kwaad", zoals wellicht nooit voorheen in de geschiedenis van de mensheid was vertoond. Zij waren hierop *allerminst voorbereid*, en zij die het overleefd hebben, deden dit niet zonder "kleerscheuren" en bleven meestal opgezadeld met een levenslang trauma, ook al omdat hieraan destijds geen aandacht werd besteed (en in Oostende mocht je geen "trunte" of "truntekoese" zijn!).

Deze bijdrage over de structuur van het verzet is dan ook *heel wat langer* uitgevallen dan men zou verwachten. Wat hieraan moest *toegevoegd* worden, is immers meer dan "een woordje uitleg". Maar dat zijn wij verschuldigd aan al die anonieme helden, die wij niet zo maar en zonder meer kunnen inpassen *in een schema* dat nooit veel meer dan vrij *oppervlakkig* kan zijn (en oppervlakkigheid wordt in deze vervolgserie vermeden, ook al komt het bij sommigen misschien niet zo goed over). Met vallen en opstaan (en dikwijls zonder opstaan) hebben de verzetslieden zich doorheen die vier vreselijke jaren geworsteld. De hiermee gepaard gaande drama's, tragedies, gewetensconflicten, angsten, twijfels en zoveel andere gevoelens en emoties, laten zich niet aflezen uit een eenvoudig schema. Dit kan enkel - voor zover mogelijk - door met het ontleedmes in te dringen *tot in het onderste van die dubbele bodem*, tot in "de verborgenheden des volks", zoals een volksschrijver dit ooit heeft genoemd.

Een verband tussen Oostende en Breendonk ?

Oostende lag tijdens de bezetting in het *Sperrgebiet*, ogenschijnlijk totaal afgesloten van de "buitenwereld". Betekende dit dan ook dat men in Oostende minder op de hoogte was van wat er elders in het land gebeurde, meer bepaald wat betreft de brutale bestrijding van het verzet ? Volstrekt niet, want vooreerst was er de berichtgeving via de BBC en daarnaast was er de gestadige en rechtstreekse informatie via de spoorwegmannen van het O.F. en de distributie van "De Werker" van Louis Major. De leiding van de verzetsgroepen in Oostende wist dus wel aan welke risico's en gevaren de verzetslieden zich concreet bloot stelden. In dat verband deden ook geruchten de ronde over "het kamp van Breendonk". Dat hoeft niet te verbazen vermits de nazi's dit goed doordacht *zelf* in de hand werkten door op een zeer "selectieve" manier en blijkbaar ter afschrikking, af en toe een gevangene uit Breendonk op vrije voeten te zetten (feitelijk onder permanent toezicht en dadelijk opnieuw opgepakt indien nodig). Overal in het land werd "Breendonk" aldus veeleer een

gefluisterd *begrip*, een verzamelnaam voor *al de gevangenen* (en er waren er nogal wat!) waar arrestanten van de Gestapo/SD werden opgesloten en “verhoord” ...en meteen dus ook een *synoniem van nazi-terreur*.

In Oostende zelf heeft de leiding van het verzet, ofschoon op de hoogte van de gruwelijke details, kennelijk niet alle informatie willen doorspelen naar de basis. Nogal begrijpelijk want in Oostende was er, meer nog dan elders in het land, een probleem van recrutering (én van aanvulling), en dit niet enkel door het gebrek aan bewegingsvrijheid binnen het *Sperrgebiet*. Immers, wellicht nergens was er (vooral via de hoofdzetel in “Hôtel du Parc”) een dergelijke *concentratie* van alle mogelijke politie-, opsporings-, controle- en contraspionagediensten, aangevuld met handlangers uit de collaboratie die wellicht fanatieker waren dan elders in het land omdat de tegenstelling “zwart/wit” hier bijzonder *scherp* stond, om historische redenen, ..en allengs steeds scherper. De verzetsbeweging en de collaboratie waren alhier twee totaal gescheiden werelden, waarvan op termijn slechts één zou kunnen overleven, ...en daarvan was men zich *aan beide zijden* zeer goed bewust. Vandaar dan ook de hevige uitbarsting van volkswroede bij de bevrijding in september 1944, iets wat de geallieerde bevrijders niet steeds goed konden begrijpen. Dit was het uur van de lang verbeide afrekening, de “dies irae” ...

Dit alles neemt niet weg dat tijdens de bezetting “Breendonk” in Oostende niet onbekend was, zij het veeleer als een “begrip” dan als een concrete omschrijving van het fort. Hetzelfde gold na de oorlog voor KZ Buchenwald. Omdat dit kamp “bevolkt” was met politieke gevangenen (veelal communisten) die “ondergronds” zich goed hadden weten te organiseren en zelfs (als enige KZ) zichzelf hadden kunnen bevrijden, kwamen er na de oorlog vanuit dit KZ relatief veel overlevenden terug naar België, samen met hun verhalen over het onbeschrijflijk leed dat zij hadden moeten doorstaan. In Oostende werd “Buchenwald” dan ook al vrij vlug insgelijks een “begrip” en een verzamelnaam voor *alle* concentratie- en vernietigingskampen, terwijl Auschwitz pas veel later eveneens een “begrip” geworden is, en dan wel voor de Holocaust.

Wie bijgevolg eventueel van mening zou zijn dat heel dit verhaal over Breendonk hier in het kader van deze vervolgsérie niet of weinig ter zake doet, blijkt niet goed te beseffen welke in menselijk en psychologisch opzicht de *inherente samenhang* was tussen enerzijds de wereld van het ondergronds verzet en anderzijds die huiveringwekkende “onderwereld”, de *Hades* van de SS en de Gestapo, waarvan “Breendonk” als het ware het “uithangbord” was. Tussen beiden stroomde enkel de *Styx*, de mythologische grenslijn tussen leven en dood, tussen goed en kwaad. Nu nog verkeren velen in de mening dat indien de verzetslieden “dat allemaal geweten hadden”, zij zich nooit zouden hebben aangesloten bij het verzet. Maar dat is precies de *kern* van de zaak! Want weliswaar kenden zij niet alle details ...maar ze waren zich wel bewust van het gevaar dat hen voortdurend bedreigde. En toch haakten zij nooit af !! Kunnen de huidige generaties hiervoor nog de nodige verbazing én bewondering opbrengen ??

En wat na de bevrijding ?

Een goed inzicht in die structuur van de verzetsbeweging is tevens noodzakelijk om wegwijs te raken in de langdurige politieke tribulaties die ons land gekend heeft onmiddellijk *na de bevrijding*. De meeste verzetsgroeperingen hadden reeds tijdens de bezetting bindingen of contacten met plaatselijke politici (doch over het algemeen niet “op een hoger echelon”, ... dat is immers een ander verhaal), en logischerwijze ook na de bevrijding in september 1944. Want er ontstonden politieke partijen die - en niet alleen aan de linkerkant - grotendeels hun oorsprong vonden in die toen nog prestigieuze en invloedrijke ex-verzetsbeweging. Met eventueel als gevolg een “overlapping” van een politiek mandaat met een hogere functie in de verzetsbeweging, die trouwens een duidelijke politieke “eisenbundel” had en met aandrang hiervoor wist op te komen. Over die “interactie” en wisselwerking is er tot dusver nog niet veel historisch onderzoek verricht, wellicht

vooral daar dit moet kunnen vertrekken *vanuit het lokale niveau* , omdat plaatselijke toestanden overal zeer verschillend en uiteenlopend geweest zijn ...doch niettemin bepalend waren voor het verder verloop van de gebeurtenissen.

Wat Oostende betreft, werd een opmerkelijke studie in die zin ondernomen door Mevr. Elle Declercq, in 2008 afgestudeerd als master in de geschiedenis aan de Universiteit van Gent met de scriptie “Het Oostendse verzet in de nadagen van W.O.II – Een lokale studie naar de rol van het verzet in het naoorlogse machtsvacuüm, van de bevrijding tot de eerste naoorlogse gemeenteraadsverkiezing”. Zij won hiermee de “Jaarlijkse prijs Studiewerk” van de Stad Oostende. Overigens hield zij hierover op 30 mei 2013 een voordracht in de conferentiezaal van “De Plate”, waarbij zij aantoonde waarom het verhaal van Oostende tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog zo uniek is.

Misschien werd de ware geest van het verzet nooit en nergens beter weergegeven dan in het aangrijpend Duits verzetslied “Der Moorgesang” (Het Veenlied), reeds in 1934 clandestien ontstaan in KZ Esterwegen, waar opgepakte socialisten en communisten als slavenarbeiders werden afgepeigerd in de turfputten. Vooral dan in de slotstrofe “ Doch für uns ist fest kein Klagen. Ewig kann’s nicht Winter sein. Einmal werden wir froh sagen : Heimat, du bist wiedermal !” (12). De *eigenlijke structuur* van het verzet zat wellicht veeleer in die taaie en onvatbare geest van *onverzettelijkheid ...* “Die Gedanken sind frei !” (13)

En laten wij vooral niet naïef zijn, want *ook vandaag nog* zijn er overal ter wereld zowel openlijke als verdoken mechanismen werkzaam die vrijheid en democratie in de kiem willen smoren! Waakzaamheid en weerbaarheid hiertegen is dan ook bestendig geboden! Dit weze voor ons een kostbare les uit deze geschiedenis van de verzetsbeweging. En als wij ook vandaag nog willen verzet en weerwerk bieden, dan is er hiervoor thans nog evenzeer behoefte aan “structuur”, of noem het een “netwerk” en “networking”. Nihil novi sub sole

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES: (uit de collectie Asseloos)

- vlag van de “Witte Brigade”, afdeling Oostende (1944)
- clandestiene affiche van de “Nationale Koninklijke Beweging” (1940)

VERTALING :

- (1) “Dan trekken de veensoldaten niet meer met hun spade in het veen”.
- (2) “Er straalt voor ons, vanuit dood en vergankelijkheid, gulden hoop op wederopstanding”.
- (3) “De Militärverwaltung vreesde dat verzetslieden zich zouden radicaliseren. Maar precies in die richting werd door SS, SD en Gestapo de weg gewezen! Dat was zeker *niet ons* doel, maar het is wel zo dat men het begreep: als je er een afwijkende politieke mening wilt op nahouden, dan *moet* je gewapend zijn, zoniet komen ze je ombrengen. Wat wij dan meemaakten, was de overgang van de Nieuwe Orde naar een SS-dictatuur”.
- (4) “Na lang aarzelen van de veiligheidsdiensten van de Militärverwaltung ging de leiding van de SS er dan maar zelf tegen aan, met arrestaties en aanhoudingsbevelen, omdat het verzet steeds sterker werd en het geweld toenam. De speurders ontdekten verbanden met de Belgische ambtenarij, politie, justitie, Kerk, ja er waren overal medeplichtigen. Onze tegenstanders verzamelden zich binnen een nationaal netwerk”.
- (5) “Ik dacht, dit is het voor vandaag?” – “Nee, want het werk van de duivel eindigt nooit!”.
- (6) “Iedere nazi-misdaad was een voorval dat een leugenachtig systeem aan het licht bracht, dat om laaghartige beweegredenen telkens weer het leven van een medeburger uitwiste en een

gezin in de vernieling duwde. Alleszins sedert 1933 waren wij op de hoogte van het schadelijk karakter en de gevaren van het nationaalsocialisme. Maar dat had geen effect, want niemand reageerde. En deze onverschilligheid heeft ons eigenlijk nooit beroerd. Nochtans moet men respect opbrengen voor de enkeling die destijds heeft durven "neen" zeggen - ook wanneer hij zich door de Gestapo bedreigd voelde - en die bovendien de nadelen van zijn houding op de koop toe er bij nam".

- (7) "De nazi's en hun aanhangers traden nooit echt op de achtergrond. Zij hebben zich nooit verontschuldigd en hadden zelfs nog niet eens een gevoel van schaamte. En alles werd ontkend. Zelfs de afschuwelijke KZ-misdaden hield men voor onmogelijk".
- (8) "De Gestapo was erin geslaagd, alom de indruk te verwekken dat zij het verzet in een wurggreep had. Maar ook de verzetsbeweging hield de bezettende overheid in een greep, zelfs al was het aanvankelijk nog geen wurggreep".
- (9) "Een wederzijds hatelijk en geniepig gevoerde guerilla-oorlog, die nooit openlijk zijn ware gezicht vertoonde".
- (10) "De verzetslieden moesten strijden om het voortbestaan van hun bijna neergeslagen verzetsbeweging. Een voornemen dat nog moeilijk haalbaar leek. Maar, zoals in het voetbal, ging het om een doeltreffende opstelling van het team. Want zij legden voortdurend steeds meer moed aan de dag bij het vernieuwen van hun opstelling. Uit hun rangen kwamen bestendig nieuwe en verse krachten naar voor in sleutelposities".
- (11) "Daarna nog je weg vinden in je eigen leven, dat kan zeer stresserend zijn".
- (12) Maar wij mogen niet klagen. Want het kan niet eeuwig winter zijn. Ooit zullen wij vreugdevol zeggen : Heimatland, daar ben je terug!"
- (13) "Denkbeelden zijn vrij" (uit een ander Duits verzetslied).

Welk is die ONWEEERSTE... van ons
Nationale Koninklijke Beweging?

Waarom is zij op z66 korten tijd, reeds verspreid
over gansch België?

OMDAT:

- Onze EED luidt:
Aan Z. M. Leopold III, wij zweren... Trouw.
- Onze zelfopgelegde TUCHT de grondslag is van een ordevollen staat.
- Onze LEUZE omvat: een Volk dat zich verdedigt, dwingt iedereen eerbied af, zulk Volk kan niet vergaan.
- Onze HOUDING, zonder een beledigend karakter te dragen, deze van EERBE Belgen is, TROTS op hunne afstamming, hun Vaderland en Voest.
- Onze STRID in een idealistischen zin wordt doorgedreven voor DE GRONDBEGINSSELEN van onze

Nationale Koninklijke Beweging!

Belgen, nogmans, vormt blok, sluit nog heden aan:
De redding van Voest en Land herist in uw handen.

Leve België. — Leve de Koning.

TROUW! TROUW! TROUW!

Van dit eerste lied, bene van deze grondbeginselen is te verkrijgen bij alle uitgeverij, naar den prijs van 2.50 fr.

Uitgave: De Koninklijke Uitgeverij

**De Grondbeginselen van de
Nationale Koninklijke Beweging.**

België kon, in deze benarde tijden, slechts zijn gezamenlijken wil ontzorgen in de handen van een man, waarna het volk vertrouwen stelt, die bewezen heeft bekwaamheden te bezitten om de hoogste hoedanigheid, zoo op diplomatisch, als staatkundig en militair gebied en die bovendien bereid is de noodzakelijke omstandigheden van nu bezien. Die dan overneemt de taak van leider van de Nationale Beweging, moet, vóór al, de aandacht vestigen op het belang van het volk, van de vaderland, en geliefden goed te hebben. In een land herist er een slechts een enkele edele figuur, die al deze begaafdheden in een persoon te één kan vinden, het is deze koninklijke eenigste en opperste Messias:

Z. M. KONING LEOPOLD III.

Het Nieuw jaart ons volle vertrouwen, van Hem verwachtten wij de redding. Maar dan moest Hij ook onafhankelijk kunnen regeeren, vrij van alle indringers, vrij van alle onbegrijpelijkheid, in zijn volle waardigheid van Hem en Alexander.

Vanwaar onze:

EERSTEN STANDREGEL: — Uitbreiding der Oitvoerende Macht door het aannemen van een Landsraad, bestaande uit erkende en geverde, door den Koning zelf gekozen om hun bekwaamheden.

Het eerste priens heeft ons onmiddellijk tot den:

TWEEDEN STANDREGEL: — Het vormen van een eenheidsloze, door het wegwerpen van de partijpolitiek en het doen uitkomen van een gemeenschappelijk wil, dat een willemschap is tot eenheid, en een eenigzamen gezin van twee en tweedertien talen om volk heeft geschapen. — Neen, duizendmaal neen, wij willen niet meer terug naar den vroegeren staat: dat ongezond en gezond België in één volksgemeenschap.

Laat ons allen werken aan het welzijn van allen, maar niet allen aan het welzijn van enkelen.

Het parlementaire regime stude den ekeling vanop. Nochtens de gronden van een gezond volksgemeenschap is het gezin. Want de gezinnen van heden vormen de Natie van morgen, zooals de gezinnen van gisteren de Natie van heden hebben geschapen. Dit is onze:

DERDE STANDREGEL: — De N. K. B. schiept een staatspolitiek van edelike en stoffelijke versterking van het gezin, en niet alleen van de staatslijke gezinnen, maar ook van de kulturele, geestelijke, letterkundige en wetenschappelijke verenigingen, die te vergelijken

**Aan Z. M. LEOPOLD III
wij zweren... TROUW!**

Wie mij weganijlt,
zonder mij te lezen,
bemint noch zijn LAND,
noch zijn VORST.

Wie mij leest,
en mij doorgeeft,

is zich als EERSGEZIND,
als NATIONAAL,
als KONINKLIJK.

want dit zijn:

zijn aan remote gezinnen, als zij bijdragen tot het welzijn van den Staat. En beven dit alles steun de arbeidersverenigingen, zoo van eerst als van haud, die, omvat in den:

VIJFDE STANDREGEL: — de GEDEN, dat volk zullen hebben, alle en heel in den arbeid te schikken, die te organiseren juist om te deelen goed te behouden en vooral de opvoeding der arbeiders te verzorgen.

En zoo bezien wij tot den:

VIJFDE STANDREGEL: — Een nieuwe aanstelling in de beherenden in de gemeenten, de gewesten, enz. Het recht van stadsbestuur is te behouden en te verbeteren, die in een gezin van opoffering aan het bestaan van allen zullen arbeiden. Vergevenswaardig, die niet meer herist op het begrip van den ekeling, maar op eenen natuurlijke eenheidsloze van een georganiseerde volksgemeenschap. Verloot van de uitmaak van verkiezingen, die het parlementaire en individueel stelsel was, kan overgegaan worden tot den:

ZESDEN STANDREGEL: — Het bevoorstellen van den edelijken versterking van de Natie, door het overzigtelijke aankeuring te onderwerpen en te verbeteren, door het aanplanten van de gronden van een en deugd, de beherenden van burgerpolitiek, de liefde tot het Vaderland, de nationaliteit van volk, de goede gebouwen. Wat opgevoede maar en vreesde, met goede menschen, hun taal machtig, Vlaanderen in het Vlaamsche land, Frankrijk in Wallonië. — Sociale versterking door wat moet te werken om een plekter en wat minder van ons redden.

Versterking door meer rijkelijk over de goddelijke gevoelens van vrede.

Versterking ook in de nijverheid, om de werkloosheid te bestrijden, door dat goede vreesde om de misstanden, maar wel naar de behoeften van de natie.

Ten laatste:

ZEVENDE STANDREGEL: — Versterking door het officieel bevestigen der congres en volksgemeenschappelijke, die naar den gezin van congres om een land vreesde om te hebben. Vooral ook op de hand staat vrij staat.

Danons tijd, wij allen, opgestaan: jong en oud, arm en rijk, uit Vlaanderen en Wallonië om de groote opwachting, onder de bevoelen van:

Z. M. LEOPOLD III.

Zeg niet het is nog tijd, — Van nu af moet deze taak aan geverde worden.

Danons Belgen, om 's lands heropwekking te behouden door eigen krachten, is het ons laatste gebied nog heden aan te sluiten bij de:

Nationale Koninklijke Beweging!